

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه قم
دانشکده ادبیات

پایان‌نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد ادبیات فارسی

عنوان:

بررسی و مقایسه زندگی‌نامه‌های خودنوشت در ادبیات فارسی و ادبیات مغرب زمین

(با تأکید بر زندگی‌نامه‌های خودنوشت دوره قاجاریه و زندگی‌نامه خودنوشت راسل و یونگ)

استاد راهنما:

دکتر احمد رضایی

استاد مشاور:

دکتر علی‌رضا نبی‌لو

نگارنده:

مهدی اسلامی

زمستان 1388

تقديم به:

به

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدای را که توفیق کسب دانش و معرفت را به ما عطا فرمود. در اینجا بر خود لازم می دانم از تمامی اساتید بزرگوار به ویژه اساتید دوره کارشناسی ارشد که در طول سالیان گذشته مرا در تحصیل علم و معرفت و فضائل اخلاقی یاری نموده اند تقدیر و تشکر نمایم .

از استاد گرامی و بزرگوار جناب آقای **دکتر احمد رضایی** که راهنمایی اینجانب را در انجام تحقیق ، پژوهش و نگارش این پایان نامه تقبل نموده اند نهایت تشکر و سپاسگذاری را دارم .

همچنین از استاد ارجمند آقای **دکتر علی رضا نبی لو** به عنوان مشاور که با همراهی و هدایت خود مرا مورد لطف قرار داده اند کمال تشکر را دارم.

چکیده

زندگی‌نامه خودنگاشت کارنامه‌ای است که به قلم خود فرد، درباره جنبه‌های بیرونی و درونی زندگی اش که شامل محیط اجتماعی، اعمال، رفتار، ذهنیات، اندیشه‌ها و نفسانیات فرد است، نگاشته می‌شود. این نوع ادبی قابلیت انعکاس مسائل اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و ادبی یک دوره خاص را داراست. به دلیل نبود هیچ‌گونه تحلیل و مقایسه در ادبیات فارسی در این زمینه به انجام این رساله پرداخته‌ایم. دلیل گزینش سه اثر از دوره قاجاریه به این علت است که توجه ایرانیان به این نوع ادبی به صورت جدی از این دوره تاریخی آغاز می‌شود. و نمود آن برای نخستین بار در ادب سیاسی است. دلیل گزینش زندگی‌نامه‌های راسل و یونگ به دلیل نزدیکی زمانی و همچنین نشان دادن تفاوت‌های فرهنگی و روانی است که در زندگی‌نامه این دو فرد به خوبی منعکس شده است. با بررسی و تحقیق در معیارهای زندگی‌نامه خودنگاشت، به این نتیجه رسیدیم که در ادب فارسی ما شاهد وجود زندگی‌نامه خودنگاشت، به معنای واقعی کلمه و با توجه به معیارهای ارائه شده در ادب غرب نیستیم زیرا آثار ایرانی بیشترین توجه خود را در نگارش این نوع ادبی معطوف به انعکاس مسائل بیرونی می‌کنند و غالباً زندگی‌نامه‌ها را در حکم کارنامه‌ای که سرشار از اعمال مثبت مؤلف است به نگارش در می‌آورند. هیچ نشانی از بروز نفسانیات، سیر تحول درونی و فکری و اعمال خلاف اخلاق مشاهده نمی‌شود. ویژگی اصلی آثار ایرانی، توجه به من نویسنده در معنای تمجید از خود به شیوه مستقیم و غیرمستقیم، استفاده از ساختارهای زبانی و واژگانی ویژه کنایی و جملات عامیانه در نثر و نشان ندادن جنبه خصوصی و درونی زندگی‌شان است. در آثار یونگ و راسل ما شاهد بروز دادن کامل جنبه‌های درونی و زندگی خصوصی‌شان هستیم.

کلیدواژه‌ها: زندگی‌نامه خودنگاشت - ظهیرالدوله - امین‌الدوله - عبدالله مستوفی - راسل -

یونگ.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
1	مقدمه
2	1. بیان مسأله تحقیق
3	2. فرضیه‌های تحقیق
4	3. اهداف و اهمیت تحقیق
4	4. پیشینه تحقیق
4	5. روش کار

بخش اول:

کلیات

6	1-1. تعریف زندگی نامه
7	2-1. پیشینه تاریخی
7	1-2-1. زندگی نامه نویسی قبل از اسلام
9	2-2-1. زندگی نامه نویسی بعد از اسلام
11	3-1. انواع مختلف زندگی نامه در جهان اسلام
11	1-3-1. سیر
12	2-3-1. مقاتل
14	3-3-1. نسب نامه‌ها و زندگی نامه‌های دودمانی
16	4-1. تاریخچه زندگی نامه در غرب
19	5-1. نقد زندگی نامه‌ای
28	6-1. انواع زندگی نامه
29	1-6-1. روزنامه خاطرات
31	2-6-1. وقایع نگاری
32	3-6-1. خاطره نگاری
37	4-6-1. سفرنامه

- 42.....5-6-1. زندگی نامه خود نگاشت
- 44.....1-5-6-1. زندگی نامه خودنگاشت در جهان اسلام
- 46.....2-5-6-1. مسیر تکوینی زندگی نامه‌های خود نگاشت
- 50.....3-5-6-1. انواع متون خود نگاشت
- 51.....4-5-6-1. زندگی نامه خود نگاشت و ارتباط با خواننده
- 53.....5-5-6-1. تقسیم‌بندی زندگی نامه‌های خودنگاشت براساس نظر اولنی
- 54.....6-5-6-1. ارتباط زندگی نامه خود نگاشت با اعتراف
- 57.....7-5-6-1. حقیقت نمایی
- 58.....8-5-6-1. روایت

بخش دوم:

زندگی نامه‌های خودنگاشت ایرانی

- 62.....فصل اول: میرزا علی خان امین‌الدوله کیست؟
- 64.....1-1-2. خاطرات سیاسی امین‌الدوله
- 66.....2-1-2. ویژگی‌های زندگی نامه‌ای
- 66.....1-2-1-2. خاطرات سیاسی و صحت انتساب به مؤلف آن
- 67.....2-2-1-2. نگرش «خاطرات سیاسی امین‌الدوله»
- 67.....3-2-1-2. ارتباط با خواننده
- 68.....4-2-1-2. «من» نویسنده
- 71.....3-1-2. مسائل اجتماعی و سیاسی
- 71.....1-3-1-2. انتقاد از رجال و وضعیت سیاسی
- 74.....2-3-1-2. رفتارها و باورهای عامیانه ایرانی
- 76.....3-3-1-2. اقتباس از دست‌آورد کشورهای غربی
- 76.....4-1-2. دیدگاه‌های امین‌الدوله درباره افراد
- 76.....1-4-1-2. مردم در خاطرات امین‌الدوله
- 78.....2-4-1-2. امین‌الدوله و روحانیت
- 81.....3-4-1-2. دیدگاه امین‌الدوله نسبت به ناصرالدین شاه
- 83.....4-4-1-2. زنان حرم سرا
- 85.....5-1-2. مسائل ادبی و زبانی

- 85.....1-5-1-2. واژه‌های خارجی
- 86.....2-5-1-2. استفاده از زبان طنز.....
- 88.....3-5-1-2. ساختار ادبیات سنتی در کتاب خاطرات سیاسی امین‌الدوله
- 90.....4-5-1-2. ساختارهای کنایی و استعاره‌های تمثیلیه
- 92.....5-5-1-2. استفاده از آیات و تعابیر قرآنی
- 93.....6-4-1-2. به کار بردن شعر در ساختار نثر.....
- 94.....7-5-1-2. جملات مسجع و موزون
- 94.....8-5-1-2. به کار بردن کنایات عربی
- 96..... خلاصه بخش
- 98..... فصل دوم: ظهیرالدوله کیست؟.....
- 101.....1-2-2. تألیفات ظهیرالدوله
- 102.....2-2-2. خاطرات و سفرنامه همدان
- 104.....3-2-2. سفرنامه فرنگستان
- 106.....4-2-2. تاریخ بی دروغ.....
- 107.....5-2-2. ویژگی‌های زندگینامه‌ای
- 107.....1-5-2-2. نحوه ارتباط خاطرات ظهیرالدوله با خواننده
- 108.....2-5-2-2. مضمونی بودن خاطرات ظهیرالدوله
- 108.....3-5-2-2. راست‌گویی، بیان حقیقت
- 111.....6-2-2. مسائل اجتماعی
- 111.....1-6-2-2. ایجاد مجلس فواید عمومی
- 112.....2-6-2-2. مردم‌خواهی و طرف‌داری از مردم
- 113.....3-6-2-2. راهپیمایی
- 114.....4-6-2-2. مقایسه وضعیت ایران و اروپا
- 117.....7-2-2. مسائل ادبی و زبانی
- 118.....1-7-2-2. انعکاس الفاظ و افکار صوفیانه در آثار ظهیرالدوله
- 120.....2-7-2-2. واژه‌ها و اصطلاحات عربی
- 121.....3-7-2-2. به کارگیری واژگان خارجی در متن
- 122.....4-7-2-2. اصطلاحات عامیانه
- 123.....5-7-2-2. ساختار جملات در نوشته‌های ظهیرالدوله
- 125.....6-7-2-2. شیوه نگارش یادداشت‌های روزانه

126.....	خلاصه فصل
127.....	فصل سوم: عبدالله مستوفی کیست؟
129.....	2-3-1. شرح زندگانی من.....
132.....	2-3-2. ویژگی‌های زندگی‌نامه‌ای «شرح زندگانی من».....
132.....	2-2-3-1. توجه به جزئیات.....
134.....	2-2-3-2. ارتباط «شرح زندگانی من» با خواننده.....
134.....	2-3-3-2. حقیقت‌نمایی.....
136.....	2-3-4. حرمت افراد.....
137.....	2-3-5. توجه به من‌نویسنده.....
138.....	2-3-3. مسائل اجتماعی.....
138.....	2-3-3-1. زندگانی روزمره و عادی مردم، آداب نگرش‌ها، باورها.....
147.....	2-3-3-2. اهانت به قومیت‌ها.....
148.....	2-3-3-3. مسائل سیاسی و اداری.....
150.....	2-3-4. رجال سیاسی.....
153.....	2-3-4-1. ساختارهای اداری.....
154.....	2-3-5. وضعیت روزنامه‌نگاری در ایران دوره قاجاریه.....
158.....	2-3-6. انتقادهای سیاسی و اجتماعی.....
162.....	2-3-4. مختصات ادبی و زبانی.....
162.....	2-4-1. واژگان.....
163.....	2-4-2. واژه‌های فرانسوی.....
164.....	2-4-3. واژه‌های عربی.....
166.....	2-4-4. واژه‌ها و اصطلاحات ترکی.....
167.....	2-4-5. استعمال کنایه و بیان ریشه‌کنایات در کتاب «شرح زندگانی من».....
181.....	2-4-6. استفاده از آیات و تعبیرات قرآنی.....
182.....	2-4-7. استفاده از شعر در متن کتاب.....
186.....	2-4-8. استعمال لهجه‌های فارسی در «شرح زندگانی من».....
186.....	2-4-8-1. لهجه شیرازی.....
186.....	2-4-8-2. لهجه اراکی.....
187.....	2-4-8-3. لهجه لری.....
187.....	2-4-8-4. قزوینی.....

- 187.....9-4-3-2. اقتباس اصطلاحات و کنایات خارجی
- 187.....1-9-4-3-2. فرانسوی
- 192.....2-9-4-3-2. روسی
- 193.....3-9-4-3-2. کنایه‌های عربی
- 194..... خلاصه فصل

بخش سوم:

بررسی و تحلیل زندگی‌نامه‌های خودنگاشت یونگ و راسل

- 196..... فصل اول: زندگی کارل گوستاو یونگ
- 203.....1-1-3. مراحل مختلف زندگی یونگ بر اساس زندگی‌نامه خودنگاشت
- 203.....1-1-1-3. دوره 1891-1894: نوجوانی و جستجو
- 206.....2-1-1-3. دوره 1895-1900: دانشکده پزشکی و تصمیم برای تخصص
- 208.....3-1-1-3. دوره 1900-1909 شاگردی و کارآموزی در بیمارستان روانی
- 209.....4-1-1-3. دوره 1900-1913: روانکاوری و دوستی با فروید
- 210.....2-1-3. ویژگی‌های زندگی‌نامه یونگ
- 210.....1-2-1-3. حقیقت‌نمایی
- 210.....2-2-1-3. روایت
- 211.....3-2-1-3. نگرش
- 211.....3-1-3. تحلیل مسائل توسط یونگ
- 211.....1-3-1-3. مسائل بیرونی و مسائل درونی
- 212.....2-3-1-3. شخصیت
- 215.....4-1-3. جامعه در زندگی‌نامه خودنگاشت یونگ
- 216.....5-1-3. مذهب
- 219.....6-1-3. تحلیل خاطرات دوران کودکی بر اساس روان‌شناسی
- 223..... خلاصه فصل
- 224..... فصل دوم: برتراند راسل
- 229.....1-2-3. ویژگی‌های زندگی‌نامه‌ای
- 229.....1-1-2-3. حقیقت‌نمایی
- 230.....2-1-2-3. جزئیات

231.....	3-1-2-3. من نویسنده
232.....	2-2-3. ویژگی‌های زبانی و ادبی
234.....	3-2-3. مسائل سیاسی - اجتماعی
235.....	4-2-3. مذهب
Error! Bookmark not defined.	خلاصه فصل

بخش چهارم: نتیجه‌گیری

239.....	1-4. مقایسه کیفیت ارتباط با خواننده
241.....	2-4. توجه به جزئیات
242.....	3-4. توجه به من نویسنده
243.....	4-4. انعکاس مسائل اجتماعی
244.....	5-4. اظهار نظر درباره افراد
245.....	6-4. انتقادهای سیاسی و اجتماعی
246.....	7-4. مسائل ادبی و زبانی
248.....	فهرست منابع و مآخذ
.....	چکیده انگلیسی

مقدمه

این پایان‌نامه در چهار بخش تدوین شده است.

در بخش اول به تعریف زندگی‌نامه، بیان انواع و تاریخچه آن پرداخته‌ایم.

در بخش دوم این پایان‌نامه سه اثر ایرانی که به ترتیب عبارتند از: «خاطرات سیاسی امین‌الدوله»، «خاطرات ظهیرالدوله [در همدان]» و «شرح زندگانی من» عبدالله مستوفی را از سه دیدگاه بررسی کرده‌ایم:

1. ویژگی‌های زندگی‌نامه‌ای

2. مسائل اجتماعی و سیاسی

3. مسائل ادبی و زبانی

در مبحث «ویژگی‌های زندگی‌نامه‌ای» از طریق دیدگاه‌های زیر به تجزیه و تحلیل مباحث پرداخته‌ایم.

- البته ذکر این نکته لازم است که معیارهای زیر به یک اندازه قابل اعمال بر هر سه اثر نیستند و گاه یک یا چندین دیدگاه کارایی خاصی در تحلیل مباحث یک زندگی‌نامه نداشتند -

- جزئی‌نگری یا کلی‌نگری به مسائل مطرح شده.

- واقع‌نمایی و بیان حقیقت.

- توجه به من نویسنده.

- کیفیت ارتباط با خواننده.

در قسمت مسائل «اجتماعی و سیاسی» مطالب بر حسب کتابی که مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد دارای وسعت متغیر می‌شود؛ به عنوان مثال در «شرح زندگانی من» مباحث اجتماعی دارای دامنه بیشتر و شاخه‌های متعددتری نسبت به دو کتاب دیگر بود.

به طور کلی در مسائل اجتماعی و سیاسی مباحث از این بخش‌ها تشکیل شده است:

- توجه به فرهنگ، باورها و آداب عامه
- تأثیرپذیری جامعه‌ی دوره قاجار از جوامع اروپایی
- انتقادهایی که از رجال و ساختار سیاسی کشور شده است؛ پادشاهان، افراد صاحب نفوذ
دربار.

در مختصات ادبی و زبانی هم به این مباحث پرداخته شده است.
- هنجارگریزی‌های واژگانی که شامل استفاده از لغات انگلیسی، فرانسوی، عربی و ترکی است
و استفاده از زبان عامیانه در نثر زندگی‌نامه‌ها
- به کارگیری زبان طنز و کنایه
- جمله‌بندی و ساختار نثر زندگی‌نامه‌ها

در فصل سوم به بررسی دو اثری که از ادبیات غرب انتخاب شده است یعنی «زندگی‌نامه راسل
به قلم خودش» اثر برتراند راسل و «خاطرات، رؤیاهای، اندیشه‌ها» اثر کارل گوستاو یونگ پرداخته‌ایم.
تلاش بر آن بود که ویژگی‌های زندگی‌نامه‌ای این دو اثر بررسی شود که همین امر موجب ترسیم
دقیق‌تر ساختار زندگی‌نامه‌خودنوشت در اروپا می‌شود.

به دلیل این که زبان نگارش آثار، فارسی نیست؛ امکان تعمیم مسائل زبانی و اجتماعی در این
دو اثر از حیطة کار ما خارج است.

در بخش چهارم نتایج تجزیه، تحلیل و مقایسه آثار ایرانی و غربی ارائه شده است.

1. بیان مسأله تحقیق

زندگی‌نامه‌ها یکی از انواع ادبی هستند که به شرح زندگی یک یا چند شخصیت می‌پردازند
و ممکن است مفصل یا کوتاه، عمیق یا سطحی باشند. در این میان زندگی‌نامه‌ی
خودنگاشت، کارنامه‌ای است که به دست خود فرد، درباره‌ی خودش نوشته شده است. زندگی‌نامه‌ی
خودنگاشت نوع جدیدی است که بعد از انقلاب صنعتی شکل گرفت. ایرانیان به نگارش
زندگی‌نامه‌های خودنگاشت، به دلیل اختناق و سرکوب، بی‌ارزش بودن این نوع نگارش در ذهن
ایرانیان و نیز نبود نمونه‌ای مشهور، تمایل نشان نمی‌دادند. این نوع ادبی در غرب سابقه‌ی طولانی
دارد. توجه ایرانیان به چنین نوع ادبی، به اواخر دوره قاجار و آغاز مرادۀ ایرانیان با غرب باز
می‌گردد.

در این زمان است که نخستین بار در ادب سیاسی ایران با چنین نمونه‌هایی مواجه هستیم. تحلیل و بررسی چنین متونی، می‌تواند بسیاری از زوایای تاریک مسائل سیاسی، فرهنگی و اجتماعی را روشن نماید.

در تحلیل و بررسی این متون، چند سؤال مطرح می‌گردد که عبارتند از:

1. ویژگی‌های زبانی و ادبی زندگی‌نامه‌های مذکور چیست؟
2. تفاوت اصلی و اساسی زندگی‌نامه‌های خودنگاشت ایرانی و غربی در چیست؟
3. اهمیت فرهنگی و اجتماعی زندگی‌نامه‌های خودنگاشت در چیست؟
4. از نظر ارتباط با خواننده، زندگی‌نامه‌های خودنگاشت چه ویژگی‌هایی دارند؟

2. فرضیه‌های تحقیق

در پاسخ به سؤال‌هایی مطرح شده، فرضیه‌های زیر ارائه می‌شود:

1. زبان عمده زندگی‌نامه‌ها، جنبه واقع‌گرایانه دارد و شاخصه‌ی اصلی آن‌ها، کاربرد ساختارهای کنایی، طنزآمیز و استفاده از عبارات‌های عامیانه است.
2. زندگی‌نامه‌های غربی از نظر بیان واقعیت نسبت به زندگی‌نامه‌های ایرانی، دقیق‌تر هستند، به گونه‌ای که در بعضی از زندگی‌نامه‌های ایرانی می‌توان، رگه‌هایی از تعصب نسبت به اشخاص واحزاب را دید. و نیز زندگی‌نامه‌های ایرانی عمدتاً کلی‌گرا هستند، در حالی که زندگی‌نامه‌های غربی، بیشتر جزئی‌نگر می‌باشند.
3. از آنجا که در زندگی‌نامه‌های رسمی، بیان واقعیت اهمیت دارد، نویسنده‌ی این نوع ادبی در پی حفظ صمیمیت با خواننده نیست. در حالی که در زندگی‌نامه‌های خودنگاشت که مؤلف در آن به بیان نفسانیات و درونیات خود هم می‌پردازد، چنین صمیمیتی محرز است.
4. با توجه به مختصه واقع‌گرایانه این نوع متون می‌توان از خلال آن‌ها، روح و روان، شخص و ویژگی‌های فرهنگی حاکم بر اجتماع را کشف کرد.

3. اهداف و اهمیت تحقیق

نگارش زندگی‌نامه‌های خودنگاشت از دوره قاجار به بعد در ایران رواج پیدا می‌کند، به طوری که یکی از انواع رایج ادبی در آثار ایرانیان می‌شود. علی‌رغم اهمیت این موضوع و ارتباط تنگاتنگ این نوع ادبی با سیاست و فرهنگ زمان نویسنده، تاکنون پژوهش دقیق و مفصلی در این موضوع انجام نگرفته است. ضرورت آشنایی دانشجویان و محققان در عرصه ادبیات با این نوع ادبی نگارنده را بر آن داشت تا پژوهشی در این باره انجام دهد.

نگارنده در این رساله در صدد آن بوده است که با تحلیل، بررسی و مقایسه زندگی‌نامه‌های مذکور، سیمایی کلی از زندگی‌نامه‌های خودنگاشت ایران و غرب ارائه دهد که از طریق آن بتوان به مختصات گوناگون زبانی و زندگی‌نامه‌ای این نوع ادبی دست یافت.

4. پیشینه تحقیق

برای بررسی پیشینه پژوهش به چکیده پایان‌نامه‌های کشور و سایت‌های مرتبط با وزارت علوم مراجعه شد. پژوهشی در این زمینه صورت نگرفته بود. تنها به طور مختصر در چند مقاله، پژوهشی در این موضوع وجود دارد. تنها یکی از مستشرقین کتابی با عنوان «خاطرات نویسی ایرانیان» نگاشته که آن هم فقط از لحاظ تاریخی به تحلیل مسائل پرداخته است.

نکات مورد نظر طبق فیش برداری، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت و نتایج آن در مقایسه با هم ارائه شد.

5. روش کار

روش کار در این پژوهش به این صورت بوده است که نخست مطالعات کلی در باب تاریخچه زندگی‌نامه‌نویسی و ویژگی‌های آن صورت گرفت؛ سپس کتاب‌های مذکور مورد بررسی قرار گرفت.

بخش اول:

کلیات

1-1. تعریف زندگی‌نامه

زندگی‌نامه به طور کلی شرح تمام یا بخشی از زندگی فردی است که نویسنده با آگاهی بر احوال وی می‌نویسد، بیشتر صاحب نظران مختلف در تعریف‌های گوناگون خود به این امر پرداخته‌اند. برای نمونه در فرهنگ زندگی‌نامه‌ها آمده است: «زندگی‌نامه یا شرح حال، بازآفرینی سیمای برجسته یک زندگی واقعی به یاری اسناد، خاطره یا هر گونه شواهد دسترس‌پذیر است. شواهدی که زندگی‌نامه‌نویس را در این بازآفرینی یاری می‌دهند: نوشته، شفاهی یا تصویری هستند»¹

در تعریف فرهنگ کادن از زندگی‌نامه بر جنبه‌ی تاریخی آن تأکید شده است. در این کتاب زندگی‌نامه «تاریخ زندگی اشخاص معین»² دانسته شده است. «ترجمه‌ی حال» و «کارنامه»³ از دیگر اسامی زندگی‌نامه است. سیروس شمیسا در کتاب انواع ادبی خود تعریف خاصی از زندگی‌نامه بدست نداده است اما به تشخیص و رجال بودن کسی که زندگی‌نامه‌اش نوشته می‌شود، تأکید کرده است.⁴

«حکایت کتبی یا شفاهی مثنوی که راوی از زندگی شخصیتی تاریخی بدست می‌دهد. (با تأکید بر خاص بودن زندگی فردی و تداوم تشخیص)⁵

این تعریف به نسبت گستره شمول بیشتری دارد و نگاهی کلی‌تر. زندگی‌نامه‌ها با دو دید کلی‌نگر و جزءئی‌نگر به شرح زندگی افراد می‌پردازند. در روش کلی‌نگر بیشتر دوره‌ای طولانی از تاریخ را مورد بررسی قرار می‌دهند و از شرح جزء به جزء رویدادها یا بیان عقاید

¹ حسن انوری، فرهنگ زندگی‌نامه‌ها (تهران: مرکز نشر فرهنگی رجاء، 1369)، ص 9.

² Cuddon, J.A. A dictionary of literary terms under Biography. GB: Penguin Books, (1984).

³ سیماداد، فرهنگ اصطلاحات ادبی (تهران: نشر مروارید، چاپ سوم، 1386)، ذیل زندگی‌نامه.

⁴ شمیسا سیروس، انواع ادبی، (تهران: فردوس، چاپ سوم 1381)، ص 123

⁵ ژان ایوتادیه، نقد ادبی در قرن بیستم، ترجمه‌ی: مهشید نونهالی (تهران: انتشارات نیلوفر، چاپ دوم، 1378)، ص 297.

شخصی و سیاسی پرهیز می‌گردد. در مقابل روش جزءئی نگر بر رویدادها و اشخاص تمرکز و دقت بیشتری دارد و در نتیجه اطلاعات عمیق‌تری را ارائه می‌کند.

اما سلاقی و اغراض شخصی در این روش مجال بیشتری برای خودنمایی دارند.

زندگی‌نامه‌های دقیق و برجسته طرح‌هایی کلی مبنی بر سادگی و صراحت و بی‌طرفی دارند. قدرت تحلیل نویسنده‌ی زندگی‌نامه تأثیر زیادی بر میزان اعتبار و شهرت آن اثر دارد؛ اما این دید تحلیلی و انتقادی همواره در معرض غرض ورزی‌های شخصی است. آرای نویسنده و هدف او از نوشتن زندگی‌نامه بر سراسر اثر تأثیر معناداری می‌گذارد که گاه واضح و گاه پنهان است.

در برخی آثار حجم و سرعت بسیار رویدادها و کنش‌ها باعث می‌شوند اثر خود بخود بسوی کلی‌گویی و دیدگاه کلی‌نگر بروند. در این مواقع اطلاع‌رسانی اصل قرار می‌گیرد و کوشش اصلی نویسنده بر پوشش دادن بیشتر اعمال و حوادث است. بنابر اصول گفته شده زندگی‌نامه باید صریح، بی‌طرف، شفاف، مستند و صادقانه باشد. نویسنده‌ی زندگی‌نامه باید تسلط کاملی بر موضوع مورد مطالعه‌ی خود داشته باشد و زبانش مناسب انتقال این داده‌ها شکل گرفته باشد. به طور کلی باید گفت موزءترین تعریف زندگی‌نامه همان «تاریخ زندگی اشخاص معین» است که دارای تمام خصایص و اصول این نوع تاریخی_ ادبی است.

1-2. پیشینه تاریخی

1-2-1. زندگی‌نامه نویسی قبل از اسلام

سابقه نگارش زندگی‌نامه‌ها به روزگاری می‌رسد که انسان به طور غیر مستقیم این نیاز را در خود احساس کرد که باید گوشه‌هایی از زندگی خود و دیگران را ثبت و نگهداری کند. «در واقع زندگی‌نامه، نوع معینی از تاریخ شخصیت‌ها است و چه بسا که همزمان و به موازات تاریخ به وجود می‌آید. در میان یونانیان، مورخان و زندگی‌نامه نویسانی بوده‌اند که تاریخ با افتخار از آنان یاد می‌کند. آن‌ها سرگذشت بزرگان را به منظور انعکاس چگونگی زندگی‌شان ثبت و تصویر کرده‌اند تا بتوان از آن‌ها به عنوان سرمشقی که ایده آلیست‌ها نیز در پی آنند استفاده کرد. پلوتارک¹ کتاب سرگذشت بزرگان یونان و روم را به این دلیل نوشت تا نمونه‌ای برای زندگی

¹. Platarch.

سیاستمداران باشد. و سوئیتو نیوس¹ برای ارائه الگویی از زندگی فرمانروایان قدیمی روم، کتاب «زندگی دوازده امپراطور رومی» را به رشته ی تحریر در آورد.²

تاریخ اولین نگارش زندگی نامه ها به روزگاران قبل از اسلام می رسد. زمانی که مردم آن دوران گوشه هایی از خاطرات زندگی خود و دیگران را به نگارش درآوردند. این شرح حال ها گاه بر روی سنگ ها و کتیبه ها و گاه بر روی کاغذ نوشته می شدند. «سنگ نوشته های تمدن مصر، بین النهرین و ایران دارای نمونه های فراوانی از زندگی نامه ها هستند.»³

کتیبه ی بیستون که ذکر ماجرای «بردای دروغی و نه نفری است که در بدو سلطنت داریوش یاغی شدند و هر یک خود را پادشاه مملکتی خواندند.»⁴ و نیز کتیبه های نقش رستم و همچنین کارنامه ی اردشیر بابکان که «یک تکه ی ادبی شیرین و دلچسبی است که حکایت از گزارش دوره ی پادشاهی پرگیر و دار اردشیر می نماید.»⁵ و نیز «انجیل های متی، مرقس و لوقا، که شرح مختصری از زندگانی و تعلیمات و مرگ و قیام مسیح می باشند و انجیل یوحنا که مختصری از اتفاقات مهم زندگانی مسیح را نقل می کند.»⁶ و نمونه هایی از این قبیل، حاکی از کوشش هایی برای روایت زندگی و آموزه های اشخاص، می باشد.

در ایران، نخستین اثر پارسی به شیوه حسب الحال در نجواها و شکواییه ها و مواعظ زرتشت در گاته ها، پدیدار شد. «پس از نهضت زرتشت، رجعت پیروان به دل یادها و باور داشته های نهانی گذشته ی خویش، زمینه ای برای احیای خاطرات قوم و انعکاس و الحاق آن در اوستا فراهم ساخت. در گاته ها، زرتشت، نه تنها به معرفی خود و خانواده اش می پردازد، بلکه بد کنشی و چالش دیگران را در سر راه دعوت و مقصود خود برملا می سازد و چنین است که نبرد نور و ظلمت، راستی و نادرستی در پیشگام ترین اثر دینی تاریخی ایران به زبان پارسی در قالب گزاره یادمان منعکس می شود. در پی استقرار طوایف ماد و پارسه در غرب و جنوب غربی، پدیدار شدن حاکمیت سیاسی مستقل و حضور دولت جهانی هخامنشی، ضرورت ارتباط با اقلیم های نو گشوده

¹. Caias sactins.

². محمد عبدالغنی حسن، **زندگی نامه ها**، ترجمه ی: امیره ی ضمیری (تهران: انتشارات امیرکبیر، 1362)، ص. 12.

³. حسن انوشه، **فرهنگ زندگی نامه ها**، پیشین، ص. 9.

⁴. علی اکبر دهخدا، **لغت نامه** (تهران: انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، 1377)، ذیل کتیبه

⁵. همان.

⁶. همان، ذیل انجیل.

و چیرگی بر قلمرو وسیع نیزه‌گذاران پارسی، تولد فرهنگ و تمدن این عصر محقق شد و استفاده از خط میخی برای درج اخبار و ثبت کارنامه‌ی شهریاران در کتیبه‌ها و الواح، به زبان پارسی، ادبیات تاریخی این عهد را رقم زد و خاطره‌ی نیاکان آریایی در خطوط و نقوش جان گرفت¹ با سقوط هخامنشیان دوره‌ی زبانی پارسی باستان پایان پذیرفت و «پس از فترتی کوتاه، دوره‌ی زبانی و ادبی پارسی میانه آغاز گشت. ساسانیان نیز به تبعیت از هخامنشیان، خاطرات و یادبودهای خود را بر سینه‌ی ستبر سنگ نبشته‌ها و نقش برجسته‌ها ماندگار ساختند و افزون بر آن به کتابت اهتمام جدی ورزیدند. عمده‌ی کتیبه‌ها و الواح بازمانده‌ی فارسی باستان دوره‌ی هخامنشی و پهلوی عصر ساسانیان معطوف به «شرح حال و کرد و گفت شهریاران» است.² به طور خلاصه می‌توان گفت که: ثبت رخدادها و رویدادهای زندگی، از همان دوران باستان مورد توجه مردم به ویژه پادشاهان که در جاودانه کردن نام خود می‌کوشیدند، رواج داشته است.

1-2-2. زندگی‌نامه نویسی بعد از اسلام

در دین اسلام، بر خواندن رخدادهای گذشته و عبرت گرفتن از آن‌ها، تأکید بسیاری شده است از همین روی در اسلام به زندگی‌نامه نویسی و ثبت رخدادها، توجه بسیاری شده است. به گونه‌ای که در قرآن، می‌توان سوره‌هایی را همانند سوره‌ی یوسف، یافت که حالت زندگی‌نامه‌ای دارند. «اعراب و مسلمانان به نگارش زندگی‌نامه‌های بزرگان و دانشمندان توجه بسیار داشتند و برای پیشرفت این هنر فعالیت بسیار کردند.»³ «به روایت منابع شیعه نخستین کسی که در جهان اسلام کتاب زندگی‌نامه‌ای نوشت، عبیدالله پسر ابراهیم ابورافع بوده که پدرش برده آزاد کرده پیامبر و خود از یاران حضرت علی (ع) بوده است. وی کتابی به نام «شمیه من شهد مع امیرالمؤمنین الجمل و صفین و النهروان من الصحابه» پرداخته و در آن نام صحابه‌ای را که در جنگ‌های امام علی (ع)، در کنار وی بودند، فراهم آورده بود.

اگر رجال‌نویسی را گونه‌ای زندگی‌نامه‌نویسی بدانیم می‌توان گفت که این شاخه از ادبیات در نیمه‌ی اول سده‌ی یکم هجری در جهان اسلام پیدا شده است، اما از زندگی‌نامه‌هایی که در این

¹. علیرضا کمری، با یاد خاطره (تهران: نشر سوره‌ی مهر، چاپ دوم، 1383)، ص 19.

². همان ص 190.

³. محمد عبدالغنی حسن، زندگی‌نامه‌ها، پیشین، ص 9.